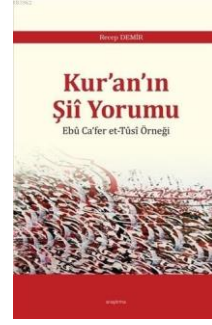


“Kur’an’ın Şîî Yorumu - Ebû Ca’fer Et-Tûsî Örneđi” Üzerine Bir Değerlendirme

Yazar: Recep Demir, (Ankara: Araştırma Yayınları,
Ađustos 2019, 1. Baskı, 346 sayfa.)

Merve İPCİ*



Makale Bilgisi

Makale Türü: Kitap Deđerlendirmesi, **Geliş Tarihi:** 10 Mayıs 2021, **Kabul Tarihi:** 10 Mayıs 2021, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2021, **Atf:** İpci, Merve. “Kur’an’ın Şîî Yorumu - Ebû Ca’fer Et-Tûsî Örneđi, Yazar: Recep Demir, (Ankara: Araştırma Yayınları, Ađustos 2019, 1. Baskı, 346 sayfa.)”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (Eylül 2021): 1205-1211.

<https://doi.org/10.33415/Daad.935088>

Article Information

Article Types: Book Review, **Received:** 10 May 2021, **Accepted:** 10 May 2021, **Published:** 30 September 2021, **Cite as:** İpci, Merve. “Review of “Kur’an’ın Şîî Yorumu - Ebû Ca’fer Et-Tûsî Örneđi, by Recep Demir, (Ankara: Araştırma Yayınları, Ađustos 2019, 1. Baskı, 346 sayfa.)”. *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 21/2 (September 2021): 1205-1211.

<https://doi.org/10.33415/Daad.935088>

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ipcimerve@gmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-1907-8049>.

Son ilahi vahyin ilk mübelliği, mübeyyini ve mümessili olan Hz Muhammed'in vefatının ardından, Müslümanlar arasında muhtelif sebeplerle; ayetlerin anlaşılması, açıklanması ve uygulanması gibi konularda ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu farklı görüşlerin bir kısmı zaman içerisinde ciddi taraftarlar bularak çeşitli mezheplerin oluşumuna ortam hazırlamıştır. Bu mezheplerin her biri, doğruluklarını kanıtlayabilmek için dinin temel kaynağı olan Kur'an'a başvurmuş ve ayetleri haklı olduklarını gösterecek şekilde yorumlamışlardır. Bu taraflı yorumlama, Kur'an tefsiri yazımını amacından uzaklaştırmakla birlikte ümmetin de kesin çizgilerle dağılıp birbirinden ayrılmasına da neden olmuştur. Mezhep veya düşünce ekollerinin siyasî ve tarihî serüveninin bilinmesi ve bu alanda yazılan eserlerin incelenmesi, mezhep temelli bölünmeye sebep olan ve hatalı Kur'an yorumlarının tahlil ve tenkidi için oldukça elzemdir. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'nda Hermenötik üzerine araştırmaları bulunan Doçent Doktor Recep Demir bu eserinde; Batı ve İslam dünyasında tarihî açıdan birçok araştırmaya konu olmasına rağmen eserleri üzerine ülkemizde yeterli düzeyde araştırma yapılmayan Şia fırkasını, Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin *et-Tibyân fî Tefsîri'l Kur'an* adlı tefsir eseri üzerinden değerlendirmeye almakta; Şia fırkasının daha iyi anlaşılmasına ve Şii-Sünni mezhepler arasındaki katı görüş ayrılıkları olduğuna dair ön yargıyı azaltarak ümmetin yeniden birlik ve beraberliğine kavuşmasına bir nebze katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (s. 12).

1206 | db

Şia fırkasının günümüze kadarki seyrini özetle aktaran ve rivayete dayalı Ahbârî düşünceden dirayete dayalı Usûlî düşünceye geçişinde rol alan önemli âlim Ebû Ca'fer et-Tûsî üzerinden Şia fırkasının Kur'an'a bakış açısına ışık tutan eser; ön söz, giriş, sonuç, kaynakça ve dizin hariç dört bölümden oluşmaktadır. Yazar, ön söz kısmında eserin yol haritasından kısaca bahsetmektedir (s. 7). Giriş kısmında ise araştırmanın konusu, amacı ve yöntemini belirtmekte (s. 11); Şia fırkasının bir mezhep olarak tarihi arka planı ve Şia'nın önemli kolları Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmiyye üzerinden Şia tefsir anlayışının tarihsel süreçteki değişimi hakkında izahta bulunmaktadır (s. 18).

Yazar; Şia'nın sadece siyasî bir oluşum olmadığını, fikrî bir mezhep olarak ele alındığında Şia'da ılımlı görüşe sahip olan pek çok kimsenin bulunduğunu ve Kur'an hakkındaki aşırı yorumlarının teşekkül dönemindeki siyasî ve sosyal olaylara bağlı olarak değişti-

me uğradığını belirten kapsamlı açıklamalarda bulunmakta; eserin yazılış amacına uygun olarak, mezhep düşüncelerinin asıl itibarıyla benzer olduklarına dikkat çeken bir giriş yapmaktadır. Yazar, başlıklar halinde ayırmış olduğu meselelerde; öncelikle konuya yaklaşımda kullanılması gereken yöntemi belirtmekte, ardından mesele hakkındaki kaynak taramalarını aktarmakta, konunun öncüsü sayılabilecek isimleri ve görüşlerini kısaca zikretmekte, sonunda ise bu görüşler üzerine objektif bir eleştiride bulunmakta ve kişisel kanaatini belirterek görüşler arası bir tercihte bulunmaktan da geri durmamaktadır.

Giriş bölümünün uzun tutulması, doğrudan Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin, dolaylı olarak da Şia fırkasının görüş ve düşüncelerinin daha iyi anlaşılması hususunda okuyucuyu zihnî bakımdan konuya hazırlama vazifesi görmekte ve okuyucuda merak duygusu uyandırmaktadır.

Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin hayatının ele alındığı birinci bölümde, ilmî kişiliği hakkında ayrıca bir başlık açılarak eğitim aldığı hocaları, yetiştirdiği öğrenciler ve farklı ilimler üzerine yazmış olduğu eserler hakkında kısa bilgiler verilmektedir (s. 73). Yazar, Tûsî'nin ilmî kişiliğinin ve Şii-Sünni arası düşünce sisteminin oluşmasında etkili olan çevre faktörüne de değinmeden geçmemekte; yaşadığı dönemin ve bulunduğu şehirlerin siyasi, sosyolojik ve kültürel zeminini okuyucuların zihninde ayrıntıya girmeden resmetmektedir (s. 88).

Şia fırkasının genel özellikleri ve müfessirin hayatıyla ilgili ön bilgilerin verilmesinin ardından eserin bel kemiğini oluşturan meseleye geçilmekte; Ebû Ca'fer et-Tûsî tarafından kaleme alınan ve Şia fırkasının Usûlî dönemine ait tefsir düşüncesini en kapsamlı şekilde yansıttığı şeklinde değerlendirilen *et-Tıbyân fî Tefsîri'l Kur'ân* hakkında yapılan araştırmalar okuyucunun bilgisine sunulmaktadır.

Yazarın, Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin *et-Tıbyân fî Tefsîri'l Kur'ân* adlı tefsir eserinde kullandığı yöntem üzerine tahlili, eserin ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Yazar, Tûsî'nin tefsirini yazma sebeplerini, eserindeki metodunu ve tefsir yazımı için bilinmesi gereken ilimler hakkında bilgi verdiği Mukaddime'sini özetleyerek konuya giriş yapmaktadır (s. 101). Dirâyet tefsirleri arasında değerlendirilen Tıbyân tefsirinin yöntem tahliline geçmeden önce, rivâyet ve dirâyet tefsiri şeklinde yapılan tefsir tasnifini eleştiren yazar, tefsirleri bütünüyle rivâyet veya dirâyet tefsiri olarak kategorize etmenin

mümkün olmadığına ve ikisinin de birbirinden beslenen iki farklı yöntem olduğuna dikkat çekmektedir (s. 108). Bu bağlamda, eserin yöntemini hem rivâyet hem dirâyet boyutuyla iki ayrı başlık altında değerlendirmeye almaktadır.

Yazar, müfessirin Kur'ân'ı tefsirinde kaynak olarak Kur'ân, Sünnet, Sahâbe, Tâbiîn, Ehl-i Beyt imamı ve Ehl-i Kitap rivâyetlerinden ne derece faydalandığını örnek ayetler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır (s. 109). Kur'ân'ın bütüncül manasını yakalayabilmek adına, eserde her ayetin diğer ayetlerle bağlantı kurularak yorumlanmasına özen gösterildiği açıkça farkedilse de, müfessirin bilhassa sünnet ve sahâbe tanımında Şia fırkasının anlayışının dışına çıkmaması da dikkat çekmektedir (s. 113, s. 122). Bu şekilde *et-Tıbyân*'da farklı mezhep anlayışlarının bir arada yansıtılıyor oluşunun üzerinde özellikle durmaya gayret eden yazar, buna binaen Şia fırkasına ait görüşleri genellikle Ehl-i Sünnete kıyasla aktarmayı tercih etmektedir (s. 124-125).

1208 | db

Et-Tıbyân'ın dirâyet boyutunu daha kapsamlı olarak ele alan yazar, bu başlık altında öncelikle tefsir eserinin akli boyutundan bahsetmekte, Tûsî'nin özellikle üzerinde durduğu nazar metodu hakkındaki savunmalarına yer vermektedir (s. 145). Rivâyet tefsirinin içinde nazarın ve tefekkürün bulunmadığı konusunda yerleşmiş genel yargının yanlışlığına vurgu yapan yazar, Tûsî'nin tefsirin yalnızca rivâyetle gerçekleştirilebileceğini iddia eden mezhep düşüncelerinin bozuk olduğunu belirtmesine de ayrıca karşı çıkmakta ve Tûsî'yi objektif olmadığı gerekçesiyle eleştirmektedir (s. 150).

Tıbyân tefsirinin kelâmî yönünü ayrı olarak değerlendirmeyi uygun gören yazar, burada Kelâm ilminde öne çıkan Allah'ın birliği ve sıfatları, insanın hürriyeti, iyilik-kötülük, halku'l Kur'ân ve ru'yetullah meselelerine sırasıyla değinmektedir (s. 158). Ardından yazar, tefsir eserinin fıkıh boyutunu ele alarak "Fâkihu'l İmâmiyye" lakabıyla anılan Tûsî'nin etraflı bir şekilde izah ettiği ahkâm ayetlerinden örnekler vermekte; mut'a nikâhı, abdestte ayakların meshi gibi Ehl-i Sünnet ve Şia arasında tartışılan önemli meseleler hakkında Tûsî'nin Ehl-i Sünnet'e yakın izahlarının bulunduğundan kısaca bahsetmektedir (s. 183).

Lügâvi boyuta da sahip olan Tıbyân tefsirinde; kıraât, lügat, nahiv, siyâk-sibâk ve mesel konularında kullanılan yöntem bu başlıklar altında örneklerle açıklanmaktadır (s. 203). Bölümün sonunda tefsirin bilimsel boyutu da başlık olarak yer almakta, ancak

Tûsî’nin yaşadığı dönemin bilimsel gelişmişlik seviyesinin yeterli olmaması sebebiyle Tıbyân tefsirinde bilimsel izahlardan kaçınıldığı belirtilmektedir (s. 220).

Genel bir değerlendirme yapacak olursak; bu bölümde yazar, Tûsî’nin tefsirde sabit bir yönteminin olmadığını; kimi zaman Ehli Sünnet’le aynı görüşe sahip olup kimi zaman Şia’ya ait bir görüşü de rahatlıkla eleştirebildiğini; kimi zaman çoğunluğa uyduğunu, kimi zaman nazar yöntemiyle görüşler arasında tercihte bulunduğunu, kimi zaman da kendi mantığını ön plana çıkararak orijinal fikirler ürettiğini söz konusu tefsirden alıntılar yaparak kanıtlamaya çalışmaktadır. Yazar, gerekli gördüğü yerlerde konuyu ve eleştirilerini ayrı bir değerlendirme başlığı açarak toparlamaktadır. Yazarın, müfessirin yorumlarına katılıp katılmadığı noktasındaki eleştirilerini örnekler vererek tartışma havası içerisinde aktardığı görülmektedir. Yazarın, hemen hemen her paragrafın giriş ve son cümlelerine ayrıca özen gösterdiği de dikkatlerden kaçmamaktadır. Ayrıca, yazarın paragraf arasında dahi kişisel yorumlarla müdahalelerde bulunuyor olması, okuyucunun gözünde, ezberci bir dilden uzak konuya hâkim bir yazar profili çizmektedir.

Ca’fer et-Tûsî’nin, Tıbyân tefsirindeki İmâmiye teolojisine karşı yaklaşımı ile çeşitli mezhep ve âlimlerle yaptığı tartışmaları, eserin üçüncü bölümü oluşturmaktadır. Yazar burada, İmâmiye teolojisinin tamamına değinmemekte, yalnızca nübüvvet, imâmet ve ahiret meseleleri karşısında Tûsî’nin takındığı tavır üzerine incelemelerini aktarmaktadır. Ahiretle ilgili olan takiyye ve şefâat konularını ayrı başlıklarla ele almayı tercih eden yazar, Ehl-i Sünnet, Mutezile ve İmâmiye Şiası’nın konu hakkında görüşlerini ön bilgi olarak vermekte, ardından kıyasla Tûsî’nin yaklaşımını ortaya koymaktadır (s. 225). Bu bölümde yazarın kendi yazdığı bir makaleyi kaynak olarak vermesi, dikkat çeken bir başka konu olarak karşımıza çıkmaktadır (s. 234). İmâmiye Teolojisindeki “imamların masumluluğu” hakkında Tûsî’nin yaptığı subjektif görüşleri burada da eleştirmekten kaçınmayan yazar, kendisine gelebilecek eleştirilere karşı temkinli davranarak konuya dair ek açıklamalarda bulunmaktan da geri durmamaktadır (s. 250).

Tûsî’nin Et-Tıbyân’da, çeşitli mezheplerle ve özellikle Belhî, Taberî, Rummânî, Cübbâî gibi âlimlerle yaptığı tartışmalar, bu bölümün ikinci konusu olarak ele alınmaktadır (s. 255). Yazar, tartışma konularına kısaca değinmekte ve sonucunda da Tûsî’nin -özellikle

Kelam ilminin tartışmalı meselerinde- nazar metodunu bir kenara bırakarak mezhep görüşlerinin dışına çıkamadığını belirtmektedir (s. 274).

Yazar, dördüncü bölümde *et-Tıbyân fî Tefsîri'l Kur'ân*'ın Kur'ân ilimlerine bakış açısını değerlendirmeye almaktadır. Ca'fer et-Tûsî'nin, Nesh, Esbâb-ı Nüzûl, Muhkem-Müteşâbih, Hurûf-u Mukatta'a, Mübhemâtü'l Kur'ân, Mekki-Medenî İlmi, Emsâlül' Mesel, Ğarîbu'l Kur'ân konularına bakış açısı, Sünni usul bilgileriyle karşılaştırmalı bir şekilde işlenmektedir (s. 277). Yazar yaptığı araştırma ve incelemenin neticesinde; Tûsî'nin, Şia fırkasının itikâdî ve fikhî konulardaki bazı görüşlerine taraflı davranmayıp nazar metodu ile yaklaştığı takdirde, eserinin Sünni dirayet tefsiri özelliklerini aynen barındırdığı sonucuna ulaşmaktadır (s. 304, s. 324).

Netice olarak, eser hakkında dikkat çeken şu noktalara da işaret etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz:

Eser, ulaştığı ve kullandığı kaynak bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Şia fırkası ve müelliflerinin kullandığı özel kelimelerin yanında, (özellikle Fransızca'dan) fazlasıyla yabancı kelime kullanarak günlük dilden uzak üst düzeyde bir akademik dil kullanmayı tercih eden yazarın (s. 29, s. 44, s. 45, s. 46, s. 152, s. 262) klasik kaynakları modern kaynaklarla bir arada uyumlu bir şekilde kullanabilmek adına böylesi bir çaba gösterdiği âşikar olsa da; Şia fırkasına ait dâî, teselsüs gibi özel kelimelerin tanımlarına yer vermekten kaçınması, okuyucuyu zaman zaman eserden uzak ayrıntılı bir sözlük araştırması yapmaya mecbur bırakmaktadır. Bu kelimelerle ilgili tanımlara dipnotta yer verilmesi veya yapılan açıklamaların daha sarîh bir hâle getirilmesi durumunda eserin daha geniş bir okuyucu kitlesine sahip olacağı açıktır.

Eserde; giriş bölümündeki İsmâiliyye ve İmâmiye konularının alt başlıklarında yapılan sıralama hataları (s. 36-s. 66) ile, Ebû Ca'fer et-Tûsî gibi Birinci Dirâyet Dönemi müfessirlerinden olan ve Tûsî'nin vefatından 8 yıl sonra doğmuş olan Fadl bin el-Hasan et-Tabersî(1075-1153)'nin bizzat Tûsî'den ders aldığını belirten bir alıntının yapılmış olması (s. 57) dışında, editöryel hassasiyet noktasında gerçekleştirilen ciddi bir zaafa rastlanmamaktadır.

Eser boyunca yazarın, araştırması hakkında dile getirdiği amacın ve karşılaştırmalı bir şekilde gerçekleştirdiği eleştirel metodun dışına çıkmadığı gözlemlenmektedir. Eserde ele alınan konuların

her birinin de kendi içinde derin ve tartışmalı meseleleri barındırdığı göz önünde bulundurulursa, her bir konunun olabildiğince özetlenerek yüzeysel bir şekilde işlendiğini söyleyebilmek mümkündür. Şunu da belirtmek gerekir ki; bünyesinde fazlasıyla tartışma ve kargaşa taşımakta olan Şia tarihi hakkındaki bilgileri bir kitapta toplamak, elbette ciddi araştırma ve zaman isteyen bir faaliyettir. Aynı zamanda yazar, eserinde bu uzun ve çok yönlü tarihi diğer mezhep düşünceleriyle birlikte karşılaştırmalı olarak verme gayreti içerisinde.

Bu eser ile yazar, ülkemizde hakkında fazla araştırma yapılmamış olan bir konu üzerine çalışarak Batı ve İslam dünyasından konuyla ilgili bilgilerin derlenmesine bir katkıda bulunmaktadır. Ayrıca yazarın, ümmetin katı bir şekilde gruplara ayrılmasından rahatsızlık duyarak birleştirici bir görevi benimsemesi gerçekten takdire şayandır. Sonuç olarak, gerek Müslümanlar arasında birleştirici görev üstlenmesiyle gerekse klasik ve modern kaynakları bir arada objektif bir bakış açısıyla başarılı bir şekilde ele alarak ülkemizde yeterli çalışmanın yapılmadığı bir alana katkı sağlamasıyla emsal teşkil eden *Kur’ân’ın Şîi Yorumu*, benzer konuda yapılacak araştırmalarda kaynak olarak başvurulabilecek başlıca eserlerden biri olacaktır.

